

Duatschient stadis en in cudeschet

Il «Calendario Atlante De Agostini» 2012

DA GUIU SOBIELA-CAANITZ

■ **Quants stadis datti en il mund? L'ONU reconuscha 194, numnadain ses 193 commembers e la Citad dal Vatican. Tiers han 12 intsches in status dispitaivel; in d'els, la Cosova, ha ina diaspora relevanta en Svizra, in auter, la Palestina, stat amez l'attenziun da la cuminanza internaziunala (v. La Quotidiana dals 12 da december 2011). Tuts 2006 èn descritti manidlamain en il «Calendario Atlante De Agostini», ovra da consultaziun publicgada mintga atun a Novara (Piemunt) da l'Institut geografic De Agostini (www.deagostinigeografia.it). Tgi che la dovra mintga di po numnar il talian, na mo «la lingua da Dante», mabain era «la lingua da De Agostini», tirond endament il geograf, cartograf ed editur piemuntais Giovanni De Agostini (1863–1941) – il qual dal reminent discurriva era piemuntais. Il «Calendario Atlante» ch'el ha mess ad ir 1904 è oz in elegant cudesch da giaglioffa 16 x 8 cm, lià, cun 1200 paginas da text, 44 da chartas geograficas bain legiblas da pliras colors e 6 da bandieras. «Un bijou!» Quai ha clamà il politolog Guy Héraud (1920–2003) cur che l'autur da questas lingias l'ha mussà in «Calendario Atlante» da lezs onns. Tgi che prenda enta maun il volum da 2012 al sfeglia cun gust e n'al metta betg uschè svelto sin curuna.**

Chapitels generalis

Gia il cuntegn (pp. 12–13) ed il register da las materias (pp. 14–20) dattan in'idea da tut quai ch'ins po chattar en il cudeschet. Lura vegnan ils firads cun data fixa en in chapitel davart l'economia mundiala e set chapitels davart la geografia dals differents continents: Europa, Asia, Africa, America dal nord, America dal sid, Oceania ed Antarctica. L'ovra, fidaivla a la partiziun tradiziunala tranter l'Europa e l'Asia amez la Russia, situoscha pia ils puncts culminants da noss continent en il Caucasus empè da las Alps. I suonda las «grondas organisaziuns internaziunalas» (pp. 118–136). En il 21avel tschientaner ha l'ONU gia beneventà quatter commembers novs: La Svizra ed il Timor oriental (2002), il Montenegro (2006) ed il Sudan dal sid (2011). Il «Calendario» deditgescha nov paginas a l'Uniuin europeica (UE): «Sias finamiras èn il dretg da burgais europeic, il schlargiament da la collavuraziun tranter pajais commembers areguard la politica exteriura, la segirezza cuminaivla, las dretgiras, la polizza ed ina plaina uniuin economica e monetara» (p. 133). L'UE dumbra ussa 27 commembers. «Ins prevesa l'adesiun da Croazia per ils emprims da fanadur 2013» (p. 135). Il «Calendario» menziuna era la convenziun da Schengen davart la circulaziun libra da persunas, «suttascritta era da la Norvegia, da l'Islanda (2001) e da la Svizra (2005) schebain ch'i n'èn betg commembers da l'UE» (p. 136). Tranter las tabelas statisticas mundialas bad'ins la represchentaziun d'uschedits «indicaturs da l'ambient che lubeschan da confruntar tuts stadis areguard dumondas fitg actualas, sco ils guauds e lur explotaziun, la polluziun da l'aria, l'emissiun da CO₂, ina preschientscha da pulvras finas ed il traffic surchargià d'autos» (pp. 178–179).

L'Italia e sias linguas

Las pp. 213–300 èn deditgadas a l'Italia (passa 60 milliuns olmas). Il chapitel entschaiva cun ina resumaziun dals schabets enfin ad avust 2011: «Las midadas politicas en plis pajais da l'Africa dal nord (...) e la guerra civila en Libia han rinforzà l'immigraziun sin las rivas da l'Italia dal sid, cunzunt sin l'insla da Lampedusa, nua che la situaziun era mintgatant insupportabla, cun milliis e

Il «Calendario Atlante De Agostini», ovra da consultaziun publicgada mintga atun a Novara describa manidlamain tuts stadis da quest mund.

millis fugitivs» (p. 214). Il «Calendario» describa il reliev dal talian cun ina frasa significativa: «L'intschess è muntagnard, multifar, dividi, cun paucs lioms unitaris» (p. 215). Lura vegnan tschintg glistas cun respectivias autezzas: Ils pizs e pass principals da las Alps ed Apenninas ed ils vulcans dal Mezzogiorno. La glista dals 24 parcs naziunals cun lur respectivias surfatschas po dar ideas da turissem moderà. Figt nizzaivla è la glista actualisada da regiuns e provinzas cun cifras da populaziun. Il chapitel «Italia» cumpiglia 60 paginas davart l'economia. Crititgar ston ins l'entschatta dal paragraf davart las linguas: «La maioritad absoluta da la populaziun discorra talian u in da ses dialects, ubain auters linguatgs colliads cun il talian, sco il sard, (...) il furlan (...) ed il ladin [dolomitan] (...). En la Val d'Aosta è il franzos uffizial sper il talian. Franzos discorr'ins plinavant en insaquantas valladas piemuntaisas» (p. 230). Lura numma il «Calendario» tschintg valladas nua ch'ins na discorra atgnamain betg franzos, mabain occitan (lingua d'oc) u francoprovenzal (arpietan), pia dus linguatgs reconuschids verbalmain da la lescha taliana da 1999 davart minoritads linguisticas. E tge munta «linguatgs colliads cun il talian»? Vul quai dir «linguas neolatinas», maneiond pia era questas trais? Lezza glista en mintga cas na fiss betg cumpleta senza il piemuntais (v. La Quotidiana dals 19 da matg 2009). Il romanist Georg Bossong (Universitad da Turitg) ha relevà l'atgnadad da lez linguatg tranter franzos e talian (1).

Dus pajais industrialis novs

Las pp. 301–1152 preschentan tut tschels stadis dal mund en urden alfabetic, da l'Afganistan al Zimbabwe: «Sper il num mussa ina chartina stilisada la situaziun geografica dal stadi (...). Il numer renviescha a la charta geografica nua ch'il stadi cumpara. L'introducziun rapporta ils schabets politics impurtants da l'onn precedent (...). Per mintga pajais stattan las datas generalas, ils cunfins, l'intschess e la reglamentaziun dal stadi; ins rapporta datas statisticas da politica, demografia, economia, societad ed ambient (...). I stat bunamain adina la partiziun administrativa interiera dal stadi, cun surfatschas, populaziuns e lur spezzezzas tenor las davosas valitaziuns u dumbraziuns. Texts d'explicaziun ordainan e profundeschan ils differents temas. Las ultimas novas davart la Cosova (decleraziun unilateral d'indipendenza) èn

preschentadas pp. 964–965; (...) per il stadi nov dal Sudan dal sid v. p. 1034» (p. 301). I suonda entgins exempels. Las pp. 393–401 preschentan la Brasilia (190 milliuns olmas). «Ils emprims da schaner 2011 è Dilma Rousseff vegnida presidenta (...). Areguard la politica internaziunala è la Brasilia vegnida adina pli impurtanta tranter ils principals pajais industrialis novs («paesi emergenti»). Ella sa distingua cun iniziatives politicas ed economicas autonomas (...). Ils 2 da zercladur han ins mess ad ir il plan «Brasilia senza misergia», program structurà d'agid a las gruppas las pli paupras dal pajais, cun la finamira da salvar da la misergia passa 16 milliuns umans (...). La Brasilia è ina republica federala presidenziala. Il pajais cumpiglia 25 stadis federativs ed il district federal da Brasilia, la chapitala» (pp. 393–394). Las pp. 455–469 preschentan la China (strusch 1350 milliuns olmas): «La Partida comunista (...) prova da prevenir l'explosiun da contradicziuns avertas en la massa dals lavurers da manufactura; lezs han atgnamain influenzà il svilup economic dal pajais, ma profità mo per part da la bainstanza nova. I n'è betg per cas che las medias chinasas han censurà ina gronda part da las novitads davart la «primavaira araba» (...). La China fa adatg da mantegnair bunas relaziuns cun ils Stadis unids e l'UE: Domadus èn ils gronds martgads per exportar rauba e per investir las enormas reservas monetaras chinasas. Il pajais sa dosta fermamain cunter ingerenzas en dumondas ch'el resguarda sco ordvart impurtantas, sco postulats etnics en Tibet e Xinjiang Uigur u la questiun dals dretgs civils» (p. 455).

Trais stadis sviluppads

La Germania, il Giapun ed ils Stadis unids (respectivamain 82, 128 e 309 milliuns olmas) han occupà ina gronda part da las novitads durant l'onn 2011. «La situaziun da l'economia tudestga è ina da las meglras en l'UE, grazia a las investiziuns publicas ed a la raziunalisaziun da las expensas. Dentant ha mintga elecziun regiunala da 2011 muntà ina terrada per la coaliziun governativa federala manada d'Angela Merkel» (p. 606). Il «Calendario» dat las cifras suandantas da populaziun estra per 2009: Tirca 1 658 083 olmas (2,1% da la populaziun totala), taliana 515 474 (0,6%), polaca 398 513 (0,5%), greca 278 063 (0,4%). Cunzunt la victoria electorala dals «Verds» en Baden-Württemberg de-

rivava da la catastrofa nucleara en Giapun: «Ils 11 da mars 2011 ha in terratremla da forza 9 tenor la scala da Richter tutgà la part nordost da l'insla da Honschù (...). Sper ils grevs donns chaschunads directamain dal terratremla ha in'onda devastà la riva, penetrond en insaquants kilometers da la retroterra (...). En la centrala nucleara da Fukushima ha la stremlida luentà ina part dal nuscheleg atomic en dus reacturs, chaschunond l'immissiun da material radioactiv en l'aria e la mar» (p. 624). Quai è probablamain stà il principal schabets da 2011 per l'entira Eurasia; la terra ha tremblà schizunt tar noss cussegl federal, al persvadend da pinar la renunzia a l'energia nucleara. A Washington perencunter han ins fatg atras autras stremlidas: «President Obama ha stuì cumbatter ina situaziun economica interiera anc adina fitg greva (...). L'effect da l'acziun governativa han franà ils resultats da las elecziuns federalas dals 2 da november 2010 (...). Ils republicans han stratg davent dals democrats la controlla da la Chombra bassa. Nov è il success da las uscheditgas «Tea Parties», gruppas populistas da la dretga republicana che sa dostan rigurusamain cunter mintga intervenziun economica finanziada dals pajataglias (...). Questa flaiveltezza da la regenza pertutga era la politica exteriura (...). Israel refusa las decleraziuns dal president a favur d'in stadi palestinais, ed ils Stadis unids sa laschan plaschair quai» (p. 1004).

Trais stadis cun violenza averta

Gist december 2011 ha rinforzà las explosiuns da violenza en pajais situads a paucs milliis kilometers da nus, faschond temair conflicts sanguinus imminents. Mo trais exempels: La Nigeria, Siria e Turchia, cun populaziuns respectivias da 158 (sic!), 21 e 74 milliuns olmas. La republica federala da Nigeria è il principal stadi african; l'englais è sia lingua uffiziala. Il «Calendario» dat las cifras suandantas per las principalas confessiuns: Islam 43,1% (en il nord), religiuns tradiziunals 19%, protestantissem 14,9%, catolicissem 8,2%. «La secta islamista Boko Haram ha organisà blers attentats (...). Las tensiuns tranter las cuminanze islamicas e cristianas en la Nigeria dal nord mantegnan l'instabilitad e chaschunan collisiuns savens sanguinusas (...). La giustia sa funda sin il dretg britannic, sin la lescha islamica e sin il dretg etnic da disa. Ils blers stadis federativs da la Nigeria dal nord han surpiglià la lescha isla-

mica» (pp. 836–837). Lur in auter factur da tensiun: «La resursa principala dal pajais è il petroli» (p. 840). Co va quai vinavant? Quai pon ins sa dumandar er areguard la Siria: «La repressiun averta, cun unitads da l'armada ed artigliaria, ha fatg milliis e milliis unfrendas, cunzunt en la citad rebella da Hamah» (p. 971). Il chapitel dal «Calendario» davart la Siria gida strusch a chapir ils conflicts da lez pajais. Il chapitel davart la Turchia inditgescha per questa ina populaziun curda da 18,9% e rapporta: «La considerabla minoritad curda viva en ils intsches centrals ed orientals, sper ils cunfins cun l'Iran e l'Irac. Suenter 1923 ha la pati ina ferma repressiun e blers discriminaziuns areguard ils dretgs civils e socials. Suenter 1984 ha la Partida dals lavurers curds provà da cuntanscher l'indipendenza cun la forza da las armas. En la Turchia dal sidost datti anc adina collisiuns cun l'armada tirca; las operaziuns militaras sa splegan savens er en l'Irac, nua che la guerriglia posseda basas fermas» (p. 1088).

Chartas e toponims

Avant las chartas stattan duas glistas da scursanidas ed ina da terminologia geografica. Questa entschaiva cun ils chavazzins suandants: «Å = aua, flum (danais, norvegais, svedais). Abad = citad (persian). Abbai = flum (etiopic). Abiad = alv (arab). Abu = bab (arab). Ada, Adasi = insla (tiric) euv.» (p. 1154). I suonda il register toponimic da las chartas (pp. 1158–1200). Las pliras chartas han il format 13,5 x 12 cm. Las chartas nr. 3–9 represchentan l'Italia. Las chartas nr. 10–19, cun scala 1:3 000 000, mussan l'Europa fin a la Mar alva, Moscau, l'entira Ucraina ed Istanbul. Ils toponims stattan per regla en lur furma(s) uffiziala(s): En las chartas nr. 10 ed 11 per catalan en Catalugna («Girona») e per basc e spagnol en Euskadi («Donostia/S. Sebastian»); en la charta nr. 13 per englais e irlandais en Irlanda («Cork/Corkaigh»); en la charta nr. 16 per ucrainais en Ucraina («Lviv») (2); en la charta nr. 17 per bielorus en Bielorusia («Homiel») (3); en la charta nr. 18 per finnaiss e svedais en Finlanda («Helsinki/Helsingfors»). Cun occasiun stat er ina furma tradiziunala taliana... ch'ins dovra savens era per rumantsch, sco Cracovia, Londra, Marsiglia e Vienna. La Russia (charta nr. 21) ha abolì insaquants toponims sovietics e restabilì lur furmas zaristicas: Jecaterinburg, Nischni Novgorod, Samara, S. Peter(s)burg, Tver euv. Las chartas 23, 25, 26 e 28, cun scala 1:30 000 000, represchentan l'Asia da la Turchia al Giapun; ma il Proxim Orient, cun la Turchia, Georgia ed Aserbaigian, è uschè impurtant ch'ins l'ha deditgà la charta nr. 24 cun scala 1:15 000 000. L'India, cun l'englais sco lingua uffiziala, dovra ussa toponims pli genuins, per exempel «Kolkata» e «Mumbai» (charta nr. 25). Las chartas nr. 29–41 represchentan l'Africa e las duas Americas, cun las provinzas da Canada (nr. 34) ed ils stadis federativs dals Stadis unids (nr. 35–36): ordvart nizzaivla è la charta nr. 37 (America centrala) che mussa manidlamain la situaziun da las singulas Antillas. Medemamain nizzaivla è la charta nr. 42 cun las mundumbraivlas inslas da l'Oceania. Il «Calendario» serra faschond endament ch'il temp duaja ir vinavant: Las davosas duas paginas mussan in chalender da 2013 cun la glista da las commemoraziuns catolicas celebradas en Italia. Speranza surmuntain nus fin là sauns quest onn 2012 plain sfidas!

1) Georg Bossong, *Ecire dans une langue régionale. L'expérience piémontaise vue de l'extérieur*. En: Sergio Gilardino e Bruno Villata (ed.), *Il Convegno internazionale sulla lingua e la letteratura del Piemonte*. Varsèj/Vercelli (Vercelli Viva) 2000, pp. 159–193.

2) «Lwów» per polac e «Lemberg» per tudestg.

3) «Gomel» per russ.